

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПУБЛІЧНОМУ ТА ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Лідія Іванівна КАЛЕНІЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і
права факультету № 1 Харківського
національного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-4068-4729*

У романо-германській правовій сім'ї, як правило, система права поділяється на дві підсистеми – публічну та приватну. Такого роду поділ здійснюється за предметом та методом правового регулювання зазначених підсистем.

Як відносно відокремлені самостійні частини одного цілого – системи права, приватне та публічне право мають низку спільних та специфічних ознак. При цьому специфічні ознаки приватного та публічного права тією чи іншою мірою впливають на сутність всіх правових явищ, що притаманні зазначеним підсистемам.

Юридична відповідальність відноситься до числа правових явищ, що забезпечують захист прав і свобод людини і громадянина у приватно-правових та публічно-правових відносинах. Юридична відповідальність як відносно відокремлене правове явище має низку суттєвих ознак.

Аналіз юридичної відповідальності як форми державно-правового примусу дає підстави до числа її специфічних ознак віднести наступні: 1) має спільну юридичну природу з державно-правовим примусом; 2) здійснюється на підставі і у межах закону; 3) настає лише за умови наявності необхідних підстав; 4) неможлива поза процесуальною формою (порядок залучення до юридичної відповідальності визначається нормами процесуального права і має певний процесуальний порядок); 5) реалізується лише спеціально уповноваженими суб'єктами; 6) виражається в обов'язку зазнати конкретного виду і міри позбавлення благ особистого, майнового, організаційного характеру [1, с. 28].

Звернімо увагу на те, що зміст деяких зазначених суттєвих ознак юридичної відповідальності як форми державно-правового примусу у

приватному та публічному праві буде мати певну специфіку, що обумовлена особливостями цих підсистем права.

Приміром, така ознака юридичної відповідальності як «настає лише за умови наявності необхідних підстав» у публічному та приватному праві буде розкриватися по-різному.

У публічному праві заходи юридичної відповідальності до особи, яка скоїла правопорушення, застосовуються за умови наявності таких підстав: 1) нормативно-правова підстава; 2) фактична підстава; 3) процесуальна підстава [1, с. 28].

Зазначені вище підстави необхідні для настання юридичної відповідальності у публічних галузях права (приміром, кримінальному, адміністративному праві). Проте у галузях приватного права (приміром, цивільному праві) для настання юридичної відповідальності може бути достатньо нормативно-правової та фактичної підстави. Такий стан речей пояснюється специфікою методів правового регулювання публічних та приватних галузей права, а також суб'єктивним складом їх правових відносин.

У межах публічних галузей права з однієї сторони у відносинах пов'язаних із реалізацією юридичної відповідальності завжди виступає держава. Відповідно притягнення до юридичної відповідальності «завершується винесенням правозастосовного акту, в якому повинні бути встановлені як фактичні, так і юридичні підстави застосування відповідальності до особи, що скоїла правопорушення [1, с. 28]. Тобто, для реалізації юридичної відповідальності у публічно-правових галузях права необхідна наявність трьох вищезазначених підстав (нормативно-правової, фактичної, процесуальної).

Натомість, у приватних галузях права притягнення та покладання юридичної відповідальності можливе за умови наявності лише двох вказаних підстав, – нормативно-правової та фактичної. Існують випадки у галузях приватного права, коли правові відносини відповідальності виникають на підставі домовленості її учасників. Приміром, якщо суб'єкт правопорушення, вчинення об'єктивно протиправного діяння (у передбачених законом, договором випадках) погоджується із «покаранням», що застосовується до нього, він може його добровільно прийняти та виконати. У цьому випадку необхідності щодо процесуальної підстави юридичної відповідальності немає. Якщо ж суб'єкт відповідальності не погоджується добровільно нести несприятливі наслідки організаційного, майнового, морального характеру, постраждала сторона може звернутися до компетентних державних органів і отримати відповідний правозастосовний акт, який буде процесуальною підставою юридичної відповідальності.

Таким чином, на відміну від публічних галузей права, у приватних галузях права для притягнення та покладання юридичної відповідальності інколи буває достатньо наявності двох підстав (нормативно-правової та фактичної).

Специфічним змістом у приватному праві наділена така ознака юридичної відповідальності як «поза процесуальною формою юридична відповідальність неможлива».

У зв'язку з тим, що юридична відповідальність реалізується у межах правозастосовної діяльності, є підстави стверджувати, що процесуальна форма для втілення в життя її норм є обов'язковою. Звернімо увагу на те, що у цьому контексті ми ведемо мову про інститут відповідальності як у публічних галузях права, так і у галузях приватного права.

Процес реалізації відповідальності у приватному праві відрізняється від процесу реалізації відповідальності у публічному праві. Однак, як у публічному так, і у приватному праві притягнення та покладання юридичної відповідальності регулюється процесуальними нормами і здійснюється у межах процесуальних відносин, які слугують формою відносин юридичної відповідальності. Тобто, порядок залучення до юридичної відповідальності визначається нормами процесуального права і має певний процесуальний порядок.

Звернімо увагу на те, що ознака юридичної відповідальності «реалізація норм юридичної відповідальності передбачає обов'язкову участь уповноважених на те компетентних суб'єктів» є істотною у межах лише публічних галузей права. Проте, для приватних галузей права (наприклад, цивільного права) реалізація норм юридичної відповідальності (цивільної) може здійснюватися особою, що не наділена державно-владними повноваженнями, наприклад, третейським судом. Або взагалі без спеціального уповноваженого суб'єкта, за умови, що відповідна сторона добровільно бере на себе додаткові несприятливі обов'язки, пов'язані з її неправомірною поведінкою. Наприклад, добровільне відшкодування завданої шкоди, яка настала в результаті невиконання договірних зобов'язань.

Однак, не завжди норми юридичної відповідальності у межах цивільного права реалізуються без участі спеціально уповноваженого суб'єкта. «розбіжності сторін у питаннях застосування відповідальності можуть бути розглянуті органом державної влади і вирішені у правозастосовному акті, обов'язковому для сторін» [1, с. 28].

Таким чином, за загальним правилом юридична відповідальність реалізується лише спеціально уповноваженими суб'єктами. Що стосується приватного права, то у його галузях держава виступає гарантом добровільного її виконання і у випадках відсутності домовленості між сторонами щодо несення додаткового обов'язку матеріального, морального, організаційного характеру (наприклад, щодо розміру необхідних для відшкодування збитків) забезпечує реалізацію юридичної відповідальності.

Отже, у галузях публічного та приватного права зміст ознак юридичної відповідальності розкривається по-різному. Для притягнення та покладання юридичної відповідальності у публічних галузях права необхідні три підстави (фактична, нормативно-правова та процесуальна) у приватних галузях права інколи буває достатньо наявності двох підстав (нормативно-правової та фактичної). Порядок залучення до юридичної відповідальності у публічному та приватному праві обумовлений змістом норм процесуального права даних підсистем права. У галузях публічного права держава є обов'язковим учасником відносин, у межах яких реалізується юридична відповідальність. Натомість, у галузях приватного права держава виступає гарантом добровільного її виконання і у випадках

відсутності домовленості між сторонами щодо несення додаткового обов'язку матеріального, морального, організаційного характеру забезпечує реалізацію юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 41 с.
2. Вершинина С. И. Юридическая ответственность как вид государственного принуждения. *Вектор науки ТГУ*. № 5 (8). 2009. С. 23-30